

Лилјана Макаријоска

Македонска академија на науките и уметностите

Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“

Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје

makarijoska@imj.ukim.edu.mk

ЗНАЧАЕН ПРИЛОГ КОН МАКЕДОНСКО-СРПСКАТА НАУЧНА И КУЛТУРНА СОРАБОТКА

„Јазикот како запис на културата во етнoлошката и лингвистичка
анализа на релација Србија – Македонија“,
(Скопје: МАНУ, САНУ, 2023, 327 стр.)

Неодамна во издание на МАНУ и САНУ, излезе од печат зборникот под наслов „Јазикот како запис на културата во етнoлошката и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија, том 2, што претставува своевидно надоврзување на претходно објавениот том 1 и несо-мнена потврда за успешната реализација на билатералниот проект на Истражувачкиот центар за ареална лингвистика „Божидар Видоески“ при МАНУ и Одделението за јазик и книжевност при САНУ. Главни уредници на изданието се акад. Марјан Марковиќ и акад. Предраг Пипер, а уредници на вториот том проф. д-р Веселинка Лаброска, доп. член на МАНУ и проф. д-р Станислав Станковиќ. Зборникот му е посветен на акад. Предраг Пипер, кој за жал, не доживеа да го види завршниот резултат, изданието на кое со целосна посветеност се ангажираше, поттикнувајќи ја постојано натамошната заемна соработка.

Во Зборникот се застапени шеснаесет прилози, од кои четири се коавторски, а тематски се поделени во неколку целини.

Прилогот на Снежана Вучковиќ претставува осврт на *македонско-српскиите лексички паралелизми во споредбено-историски и ареално-етимолошки контекст*, поконкретно етимолошка и семантичка анализа на неколку лексеми со кои се одликуваат македонскиот, југо-источниот српски и бугарскиот ареал како што е лексемата *џлушец* и карпатско-балканската дијалектна лексема *џејеруга* (*џејеруга*, *џеје-*

рушка и др.). Од зборообразувачки аспект се анализирани лексемите *раџај* (земјоделец, орач) и *кузња*, *кузница* (ковачница за пари), како и семантичките гнезда од глаголите **bърати* и **jети* во македонскиот и српскиот јазик, мотивирани од генетскиот фактор. Се истакнува значењето на проучавањето, во светлината на ареалната лингвистика, на лингвистичката географија и етнолингвистиката, значењето на лексичкиот, особено дијалектниот слој за јазично-културните врски на Балканот. Целта на трудот е во меѓујазичните паралели, да се осветли континуитетот, архаичноста, ексклузивноста во поширок балканистички и општесловенски контекст, како и некои генетски, ареално-типолошки или универзално-типолошки фактори за сличностите во нивната форма или семантичка структура.

Во прилогот под наслов *Македонски дијалектни називи за ‘шуйаница’ во корелација со истозначниите називи на словенската јазична шеријорија (според материјали на ОЛА)* Соња Миленковска се осврнува на географската дистрибуција, на етимологијата и на семантиката на називите што означуваат *шуйаница* во македонските дијалекти и на целиот словенски јазичен ареал, со констатација дека називот ‘тупаница’ се јавува единствено на македонската дијалектна територија и покажува значителна честота, нешто помала е застапеноста на називот *шесница*, кој се среќава на поголемиот дел од словенскиот југ, а има спорадична појава на називите *јумрук* и *шрумбук*, како и на *букшаница* и *заврашник*, кои не се среќаваат на пошироката словенска јазична територија. Во прилог се дадени и две карти.

Следната целина е посветена на одделни аспекти на занаетчиската дејност. Прилогот на Марјан Марковиќ и Зузана Тополињска опфаќа *етимолошка и семантичка анализа на одредени занимања во македонскиите дијалекти (според материјалиите на ОЛА)*, поконкретно преглед на застапеноста како и етимолошка и семантичка анализа на називите за *чевлар*, *шивач* и *шенекеџија* на македонската дијалектна територија. Се работи за називи и од словенско и од туѓо потекло, а според материјалите за ОЛА карактеристични за македонскиот дијалектен ареал се: *кондурација* (ја покрива речиси целата северозападна Македонија), *шайуџија*, *чевлар*. За ‘шивач, кројач’ потврдени се: *шерџија* (низ целата македонска јазична територија), *шивач*, *шнајдер*, *кројач* и грчката заемка *франџорафџин*. На македонската дијалектна територија, претставена преку пунктовите на ОЛА, за ‘човек што прави печки’ се izdelуваат: *шенекеџија* како доминантен назив, како

и *кумбеџија*, *собаџија*, *џамџурџија* и *колаџија*. Авторите заклучуваат дека лексичката разновидност не зависи само од лингвистичкото наследство туку и од други, пред сè општествени и културни околности, при кои се збогатува лексичкиот фонд на македонскиот јазик, но истовремено, македонскиот јазик преку своите дијалекти ја чува и наследената словенска лексика. Анализата е поткрепена со три карти кои ја покажуваат дистрибуцијата на анализираните лексеми.

Предмет на интерес на Дијана Петровска е *лексикаџа џоврзана со коџаничарскиоџ умеџнички занаетџ*, како дел од (етно)културното наследство, а врз основа на копаничарски искази. Во трудот се анализирани називите на алатот за изработка на резби, видовите резби и сè што е поврзано со овој мошне специфичен занает на македонските простори. Врз основа на семантичко-етимолошката анализа Петровска заклучува дека основата на називите за копаничарство е словенска, што е одраз на словенскиот карактер на македонската традиционална култура, иако не е занемарлив ниту делот на заемките (балкански латинизми, турцизми и грцизми), поради блискоста со културата на другите балкански народи. Називи наследени од прасловенскиот јазик се *коџаничарсво*, *дуборез*, *резба*, називите за главните алатки *длеџо*, *сџеџе*, *сврџли*, *сруџ* (*ручна*, *убодна*, *моџорна*) *џила*, *брусилџа*, а како балкански називи се познати: *блаџа/џлаџа*, *маџ*, *белеџија*, *џоџмаџ*, *чивија*, работната маса т.н. *доџрамаџиски сџол*, како и резбаните предмети *икона*, *иконосџас*, *амџон*.

Драгана Ратковиќ во трудот под наслов *Лексикаџа со лаудатџивно значеџе во именуваџеџо на човекоџ во џироџскиоџ џовор (линџвокулџуролошки асџекџџ)* се осврнува на именките и именските синтагми со лаудативно значење со кои во пиротскиот говор се именува и опишува човекот. Авторката изделува четири пошироки лексичко-семантички групи што означуваат позитивни особини на човекот: 1. лаудативни називи за човекот врз основа на старосното доба (*девоџченџе*, *бабџџ*); 2. лаудативни називи за човекот како припадник на општествен слој, како носител на социјален/материјален статус или како претставник на занимање (*џаздалија*, *сеџа*, *џрџуџаџ*); 3. лаудативни називи за човекот како носител на физичка особина (*лалџа*, *џуџурџа*, *муџаџа*, *убавенџо*); 4. лаудативни називи за човекот како носител на позитивна духовна особина или како репрезентант на позитивно однесување (*зборџија*, *лаџоорџа*, *џеџиџар*, *баџа*). Се бележат некои разлики помеѓу елементите на дијалектната јазична слика

за човекот во пиротскиот крај добиени врз основа на лаудативните називи за лице, од една страна, и јазичната слика на светот на српскиот урбан човек, добиени врз основа на соодветните деминутивни и аугментативни називи.

Прилогот на Драгана Радовановиќ под наслов *Свадбената лексика од Липљан низ (ејно)дијалектниите записи* е посветен на свадбената обичајно-обредна практика, која зазема посебно место во обичаите од животниот циклус во поширокиот јужнословенски и балкански ареал, а се заснова на теренски материјали од територијата на централно Косово. Радовановиќ го обработува лексичкиот материјал во вид на тематски, етнодијалектен поимник од семантичкото поле свадбени обичаи од регионот на Липљан. Опфатени се обредните предмети (*венац, дар, кондир, ѝешир, ѝоѓача, ситио, цијеле*), обредниот простор (*врајта, дом, соба*) и други ритуални свадбени дејства кои ѝ претходат или се изведуваат на свадбата и сл. (*веридба, врућа ракија, ѝрвич*), а се посветува внимание и на симболиката на пр. на лексичките единици: *бајрак, босиљак, венац, дрво, дрен (дренов колац), јабука, шемшир* и др. Поимникот со богати лексички и етнографски податоци претставува корисен материјал што би овозможил српско-македонски и пошироки споредбени проследувања во јужнословенски и словенски контекст.

Во следните два прилога се обработуваат лексеми поврзани со одделни христијански празници и обичаи што се карактеристични за дел од српската односно за дел од македонската дијалектна територија. Веселинка Лаброска и Станислав Станковиќ во прилогот под наслов *Називите за бојадисување велигденски јајца (македонско-српски ѝаралели)* се осврнуваат на традиционалното бојадисување јајца (пр. со луспи од кромид, билки, броќ, варсило и др.) како дел од народната култура за најголемиот христијански празник Велигден што се одржува непроменета до денес, а се врзува за денот Велики четврток или денес и Велика сабота, при што со своето значење се изделува првото бојадисано јајце (*ѝрвак, чуваркуће*) на кое му се припишува посебна магиска и заштитна моќ. Врз основа на семантичката и продолбочената етимолошка анализа на називите за бојење јајца се заклучува дека како назив за вапсување јајца, освен стандардните форми во двата јазика *боење, фарбање*, а во македонскиот и грцизмот *вайсување*, постои називот *мајсиње*, а на српската дијалектна територија во одделни локални говори се употребува и глаголот *чини*.

Авторките Милица Дејановиќ и Емилија Реџиќ во прилогот за *славскиџе обредни лебови во Сириниќка жуџа*, посветуваат внимание на славењето на домашната, семејна *крсна слава*, со цел да му се укаже чест на светецот заштитник, како и за постигнување напредок и благосостојба на семејството. Во овој труд се претставуваат славските обредни лебови, со кои непосредно се поврзани традициски утврдените верувања и ритуали во врска со подготовката, изгледот и симболиката, а во согласност со нивната функција во обредно-обичајната практика. Еден од основните елементи во изведувањето на славските обреди е славскиот колач, покрај виното, житото и свеќата. Авторките се осврнуваат на општиот назив *колач* (*славски колач*) со карактеристичните симболи на украсувањето (*крсџи*, *џуџе* и *круџ*), како и на називите *вечерња/вечерњице* и *леба* (колач со кругла форма и без украси), *кравајче* (мал кругол леб што се месел за поканување на гостите на слава), *крс* (мал леб во форма на крст).

Петтата тематска целина содржи три прилога што на различни начини обработуваат лексика од областа на сточарството и начинот на одгледување на добитокот. Првиот прилог од авторката Ангелина Панчевска под наслов *Моџивациџи за именување на некои домашни живоџиџи во македонскиџе дијалектиџи* е посветен на називите за некои домашни животни, т.е. мотивациите за нивното изведување како и нивната дистрибуција, пошироко во дијалектите на останатите словенски јазици. Комплексно се обработени, од етимолошки аспект и ареално, називите за некастриран коњ, пастув на македонската дијалектна територија: *ајџар*, *џасџув*, *аџи*, *роџач* и *арзак*, називите за некастриран мажјак на овца: *брав*, *овен*, *коч* и *мркач*, на коза: *џрч*, *јарец*, *џаџи* и *еркеч* и на свиња: *нерез*, *букач/букалец*, *крмак/крмник*, *вејар*, *биџе/биџика*, *самјак* и *акелан*. Авторката истакнува дека од инвентарот називи што се употребуваат не само на македонската дијалектна територија може да се издвојат *џасџув*, *брав*, *коч*, *ајџар*, *овен*, *џрч*, *јарец*, *нерез*, *крмак*, *вејар*, *биџика* и др., некои од нив се јавуваат на целиот јужнословенски комплекс, а други се ограничени на еден или на неколку јазика, а само на македонската дијалектна територија се потврдени: *роџач*, *еркеч*, *букач* и *самјак*.

Васил Дрвошанов својот труд го посветува на именувањата на *џрлоџи во македонскиџе џовори*, врз основа на дијалектниот материјал од картотеката за проектот „Македонски дијалектен атлас“ при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“, претставувајќи ја

според авторката, ја оправдуваат претпоставката дека станува збор за варијанти на истиот обред, посветен на истиот култ и со истата функција. Заеднички елементи на обредот би биле: обредната поворка составена исклучително од жени на одредена возраст, обиколката на селото и претставувањето на девојките спремни за мажење, поврзаноста со култот на предците, магиско-апотропејската функција на обредот, принесувањето жртва (куклата Лазар, што се жртвува со растурање и спалување), елементите на свадбениот обред, девојката-невеста облечена во бело, со бел превез преку главата и накитена со цвеќе во придружба на девојките облечени во бело. Следниот прилог од Ивана Башиќ, се однесува на семантиката на припевите *лаго* и *лељо* во обредните песни од Србија и Македонија. Според авторката, веројатно се работи за семантиката на повикување на женските митолошки фигури, со потекло од постариот (древниот) култ, кој го претставувале разновидни видови на Големата Божица Мајка, а кои се нарекувани *лаго* и *лељо*.

Предмет на интерес на Давор Јанкулоски е *женскиот божествен принцип како мотив за именување некои живојински видови на словенскиот јуз*. Обработени се одделни јужнословенски називи на некои култни животни чиешто мотиви произлегуваат од т.н. „женски божествен принцип“ во народните верувања, а врз основа на дијалектните материјали на *Ојшtosловенскиот лингвистички аџлас* (ОЛА). Според авторот, како најкарактеристичен животински вид за којшто биле произведени низа називи на јужнословенската дијалектна територија, мотивирани од народните верувања, кои произлегуваат од женската симболика е ласицата (*Mustela nivalis*), додека од инсектите бубамарата (*Coccinella*). Комплексната анализа на дијалектните називи за ласицата (на пр.: *невесџулка*, *невесџица*, *булка*, *каданка*, *блаџамедена*, *калиманка*), како и на бубамарата (*велиден*, *џаскалица*, *лукумарка* и др.) е придружена со продлабочени етнолошко-културолошки толкувања на семантиката.

Лидија Стојановиќ во прилогот под наслов *Историска и фиктивна основа на изведениите „ејноними и анџројноними“ во народната поезија на Србија и Македонија (аспекти на џоеџички и сџилисџички констанџи во ликовиџе: Араџин, Крали Марко, Болен Дојчин, Браќа Јакиџи)* истакнува дека инспирација за истражување на заеднички јазични елементи во македонско-српската народна култура џ се најмаркантните ликови од јуначките песни кои стапуваат во дуел против

Црна Арапина. Авторката укажува на паралели на епските ликови во Србија и Македонија и сличното/различното во нив.

Виолета Николовска во прилогот *Концепцијата личен во македонската народна поезија* се осврнува на употребата, семантиката на епитетот *личен* ‘убав’ во изворната, македонска народна песна, истакнувајќи дека неговата аксиолошка содржина е убавина која не е првенствено телесна, туку духовна убавина со која „зрачи“ една личност. Авторката истакнува дека на современ план, би можеле да спротивставиме три концепти: *убав* – *личен* – *згоден*, при што концептот *убав*, во своето изворно значење носи и духовна димензија која го содржи значењето ‘добар’ концептот *личен*, носи и нијанса на (позитивна) емотивност, додека концептот *згоден* е израз на промена на вредносниот систем, менталитетот, при што доминантен белег е телесната привлечност.

На крајот од Зборникот е даден Регистар на клучни зборови и изрази за македонски и за српски јазик.

Тематската разновидност на прилозите од зборникот „Јазикот како запис на културата во етнологската и лингвистичка анализа на релација Србија – Македонија“ несомнено овозможува да се побуди интересот за нови јазични и културолошки теми, за нови споредбени македонско-српски истражувања, имајќи ги предвид, од една страна, заедничката традиција што придонела за поклопување на многу елементи на народната култура, односно на обредно-обичајната практика, а од друга страна, специфичните регионални и локални обележја на секоја култура. Целта е да се продлабочува успешната соработка, да се градат и нови мостови на пријателство меѓу два народа што споделуваат многу културни вредности.